

Náměty na hodiny českého jazyka pro 6. ročník ZŠ s využitím metod kritického myšlení

Podstatná jména – druhy podstatných jmen, skloňování podstatných jmen rodu mužského

Iva Janoušová
Pedagogická fakulta MU
322218@mail.muni.cz

I. Podstatná jména – druhy podstatných jmen

Námět na vyučovací hodinu českého jazyka pro 6. ročník základní školy se vztahuje k učivu o druzích podstatných jmen. Jsou zde využity metody kritického myšlení, a to *studijní průvodce* a *volné psaní* (podrobný popis těchto metod kritického myšlení viz materiál „Využití metod kritického myšlení ve výuce českého jazyka – teoretická východiska pro námět na hodiny českého jazyka pro 6. ročník ZŠ s využitím metod kritického myšlení“).

Průběh vyučovací hodiny

Žáci obdrží odborný text o druzích podstatných jmen, *studijního průvodce* a úryvek z kapitoly „Zlatokopové“ z knihy „Žáci Kopyto a Mňouk na stopě“. *Studijního průvodce* vyplňují na základě informací získaných při čtení odborného textu. Děti, které jsou s úkolem hotovy dříve, utvoří dvojice či trojice. Každé z nich na základě textu o druzích podstatných jmen vymyslí pro další členy své skupiny otázku a zkontroluje správnost jejich odpovědí. Až mají všichni žáci *studijního průvodce* vyplněného, dojde ke společné kontrole.

V závěrečné reflexi učitel zadá *volné psaní* na téma „Podstatná jména“. Dle zkušeností žáků s touto metodou kritického myšlení je stanoven časový limit na psaní (2 a více minut). Po přečtení *volných psaní* dobrovolníky si učitel vybere od žáků *studijní průvodce* i *volná psaní* (na nichž nemusí být uvedena jména žáků). Nedokončené věty u úkolů 6 – 8 ve *studijním průvodci* a výpovědi žáků ve *volných psaních* poslouží učiteli pro přípravu následujících vyučovacích hodin českého jazyka.

Odborný text o druzích podstatných jmen (vytvořeno na základě: Miksová – Hájková 2013: 40–42)

Podstatná jména dělíme na **konkrétní** (označují osoby, zvířata a věci; např. *syn, tygr, stůl*) a **abstraktní** (označují vlastnosti, děje a vztahy; např. *krása, plavba, nenávist*). Některá podstatná jména mají v jedné souvislosti význam konkrétní a v jiné abstraktní, např.:

- *Poslala jsem kamarádce psaní.* – slovo **psaní** (dopis) má **význam konkrétní**,
- *To psaní ti pořád nejde.* – slovo **psaní** (děj) má **význam abstraktní**.

Většina podstatných jmen má **tvary jednotného i množného čísla** (*strom – stromy*). Tvary **jednotného čísla** označují **jednu osobu**, **jedno zvíře**, **jednu věc** (*ten učitel, ta sýkorka, to*

křeslo). Tvary **množného čísla** označují **více osob**, **více zvířat**, **více věcí** (*ti muži, ty míče, ty dívky, ta křesla*).

Některá podstatná jména však **dvoji číslo nevyjadřují**. Jsou to podstatná jména:

- pomnožná** – mají **jen tvary množného čísla**, i když **označují jednu věc** (*ty Vánoce, ta vrátka, ty Krkonoše*),
- hromadná** – mají **jen tvary jednotného čísla**, ale **označují více věcí téhož druhu**. Tvoří se obvykle **koncovkou -í** a **příponami -stvo, -ctvo, -oví, -ina** (*listí, rostlinstvo, žactvo, křoví, chudina*),
- látková** – tvarem **čísla jednotného označují látku bez ohledu na množství** (*kov, mouka*). Tvary čísla množného mají **pozměněný význam** (např. *kovy* – různé druhy kovů).

Podstatná jména také dělíme na:

- obecná** – označují **kteroukoli osobu, zvíře nebo věc téhož druhu** (*sestra, tygr, město*). Píšeme je s **malým počátečním písmenem**,
- vlastní** – označují **určitou osobu, zvíře nebo věc** (*Mirka, Micka, Praha*). Pokud jsou jednoslovná, píšeme je s **velkým počátečním písmenem**.

Úryvek z kapitoly „Zlatokopové“ (Švandrlík 1992: 147)

Zlatokopové

„Který kout naší krásné vlasti obšťastníte letos o prázdninách svou přítomností?“ otázal se Kopyta a Mňouka spolužák Bičiště.

„Zůstaneme doma,“ odvětil za oba žáky Kopyto. „Ne, že bychom neměli kam jet, ale nic krásnějšího než je naše rodné Posázaví prostě neznáme!“

„Tak toho tedy znáte hodně málo!“ usklíbl se Bičiště. „Já jedu ke strejdovi na samotu blízko Písku. Je to přímo na Otavě, takže mám v úmyslu celé prázdniny rýžovat zlato!“

„Zlato?“ vyvalil oči Mňouk.

„Copak ty nevíš, že Otava je zlatonosná?“ divil se Bičiště. A mimoto v ní žijí i říční perlorodky a další zajímavé živočišstvo? Budu-li mít jen trochu štěstí, vrátím se domů jako boháč a koupím si nové kolo!“

*Z knihy Žáci Kopyta a Mňouk na stopě
(Miloslav Švandrlík, úprava IJ)*

Studijní průvodce

Otázky a úkoly:

- Vypiš z úryvku kapitoly „Zlatokopové“ alespoň dvě podstatná jména **vlastní**. Do závorky za ně dopiš odpovídající **obecné** podstatné jméno (např. *Říp (hora), Jarda (křestní jméno)*):

- 2) Vymysli slovo, které může mít význam abstraktní i konkrétní (např. *psaní*). Užij je ve větách.

- 3) Napiš, co jsou podstatná jména **abstraktní**, a vypiš alespoň dva příklady z textu „Zlatokopové“:

- 4) Co mají uvedená podstatná jména společného? Roztříd' je do tří skupin (první tři podstatná jména byla již roztržiděna za Tebe) a skupiny pojmenuj. Ke každé skupině dopiš další příklad z textu „Zlatokopové“:

ústa, železo, dobytek, listí, narozeniny, sůl, hmyz, mouka, housle, nůžky, rostlinstvo, čaj

Co mají společného? _____

Jméno skupiny			
	ústa	železo	dobytek
Příklad z textu			

- 5) Podstatná jména lze definovat takto: _____

6) Při čtení textu o podstatných jménech mě napadlo, (dopiš větu) _____

7) Za nejdůležitější informaci z celého textu o podstatných jménech považuji (dopiš větu) _____

8) Co se týká podstatných jmen, chtěl/a bych se ještě dozvědět (dopiš větu) _____

II. Podstatná jména – skloňování podstatných jmen rodu mužského

Námět na vyučovací hodinu českého jazyka pro 6. ročník základní školy se vztahuje k učivu o skloňování podstatných jmen rodu mužského. Je zde využita metoda *Ano – Ne*, což je metoda kritického myšlení, která zahrnuje všechny tři fáze modelu E – U – R (metoda je podrobněji popsána v materiálu „Využití metod kritického myšlení ve výuce českého jazyka – teoretická východiska pro námět na hodiny českého jazyka pro 6. ročník ZŠ s využitím metod kritického myšlení“).

Průběh vyučovací hodiny

Žáci obdrží tabulky *Ano – Ne*. Určí, zda jsou tvrzení správná, či chybná a svoje odpovědi zaznamenají v tabulkách. Po přečtení odborného textu o skloňování podstatných jmen rodu mužského zkontrolují své odpovědi a případné opravy vepíší do posledního sloupce.

Po vyplnění tabulek (před jejich společným zkontrolováním či poté) žáci písemně odpovědi alespoň na tři z těchto otázek:

- 1) Které informace z textu o skloňování podstatných jmen rodu mužského jsi věděl/a již před jeho přečtením?
- 2) Objevila se zde informace, která tě překvapila či zarazila? Pokud ano, která? A proč tě překvapila/zarazila?
- 3) Kterou informaci považuješ pro sebe za nejdůležitější?
- 4) Čemu jsi v textu neporozuměl/a?
- 5) Co tě k tématu o skloňování podstatných jmen rodu mužského ještě zajímá?

Žáci si své odpovědi přečtou vzájemně ve dvojicích. Poté učitel pokládá jednotlivé otázky a žáci čtou své odpovědi. Učitel může dovysvětlit informace z textu, které nebyly pochopeny, a zodpovědět případné otázky žáků.

Tabulka Ano – Ne

TVRZENÍ	ANO	NE	V TEXTU
Je pravda, že životnost neurčujeme u podstatných jmen ženského ani středního rodu.			
Je pravda, že se životnost neprojevuje ve shodě přísudku s podmětem.			
Slovo <i>sněhulák</i> je podstatné jméno životné.			
Každé podstatné jméno mužského rodu je buď životné, nebo neživotné. Neexistuje slovo, které může kolísat mezi vzory životnými a neživotnými.			
U podstatných jmen rodu mužského životného se vždy shodují tvary 1. a 4. pádu jednotného čísla.			
Slova <i>dni</i> a <i>dny</i> jsou rodu mužského neživotného, proto píšeme: <i>Dny se krátily.</i> i <i>Dni se krátily.</i>			

(Správné odpovědi: ANO, NE, ANO, NE, NE, ANO)

Odborný text o skloňování podstatných jmen rodu mužského (Miksová – Hájková 2013: 46–47)

U podstatných jmen rodu mužského určujeme kromě pádu, čísla a rodu také **životnost**. **Životnost** je mluvnická kategorie, kterou vyjadřují **pouze podstatná jména rodu mužského** a shodou s nimi přídavná jména, některá zájmena a číslovky. Protože je to mluvnická kategorie, nekryje se se skutečnou životností. Jejím základním ukazatelem je **shoda tvarů 2. a 4. pádu jednotného čísla**, např. 2. pád: *pěkného psa*, 4. pád: *pěkného psa*.

Některá podstatná jména rodu mužského **kolísají mezi vzory životnými a neživotnými**. Můžeme u nich použít jak **životné**, tak **i neživotné koncovky**: *ledoborci* i *ledoborce*, *ukazatelé* i *ukazatele*, *slanečci* i *slanečky*. Životnost nebo neživotnost se projevuje ve **shodě přísudku s podmětem** (např. *Slanečci plavali.* ALE *Slanečky plavalý.*).

Některá podstatná jména rodu mužského označující **živé osoby** či **zvířata** se skloňují **podle neživotného vzoru hrad**. Pomůže nám **srovnání 1. a 4. pádu čísla jednotného** –

tvary se shodují (např. *lid, dav, zástup, národ, skot*; 1. pád: *velký národ*, 4. pád: *velký národ*). To se projevuje i ve shodě přísudku s podmětem: **Davy se shromáždily**.

Některá podstatná jména označující neživé věci se skloňují podle životného vzoru pán. Jejich tvar 1. a 4. pádu se liší, např. *sněhulák, panák, strašák, bubák* (1. pád: *velký sněhulák*, 4. pád: *velkého sněhuláka*). To se projevuje i ve shodě přísudku s podmětem: **Sněhuláci roztáli**.

Slova **dni, dny** jsou **rodu mužského neživotného**, proto **v koncovce přičestí činného** (minulého) píšeme u obou tvarů **-y**: **Dni (Dny) se krátily**.

Na závěr tématu *Podstatná jména* lze zařadit tvorbu *myšlenkových map* ve skupinách na toto téma. Zpočátku je vhodné, aby žáci pracovali bez jakékoli pomůcky (textů, internetu,...). Po uplynutí určité doby doporučuji poskytnout dětem učebnice, mluvnice nebo i internet, takže si žáci své *myšlenkové mapy* doplní o další informace a vztahy mezi nimi. Na závěr každá skupina představí svoji *myšlenkovou mapu* spolužákům, kteří kriticky ohodnotí jejich práci (ocenění, rady, připomínky – k *myšlenkové mapě* i prezentování).

Použitá literatura:

ŠVANDRLÍK, M. (1992). *Žáci Kopyto a Mňouk na stopě*. Praha: Naděje.
MIKSOVÁ, E., HÁJKOVÁ, J. (2013). *Český jazyk: Doporučujeme pro 6. ročník základní školy nebo pro odpovídající ročník víceletého gymnázia*. 2. vyd. Brno: Nová škola.